

Острогляд О.В.,

к.ю.н., доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
професор кафедри права ЗВО «Університет Короля Данила»
Місто Житомир

ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ: МОЖЛИВІСТЬ ВИМІРЮВАННЯ (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ)

Питання ефективності кримінально-правової політики та конкретної кримінально-правової заборони завжди цікавило дослідників кримінально-правової науки. Оскільки в суспільстві де завжди не вистачає коштів на всі сфери державного регулювання існує запит суспільства на їх правильне використання. Також увага до діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності актуалізується при вчиненні так званих резонансних злочинів, тоді знову виникає запит на те, чи ефективно здійснюється кримінально-правова політика і чи ефективною є конкретна кримінально-правова заборона.

Кримінально-правова політика – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами (див. детальніше: Острогляд О.В. *Поняття та ознаки кримінально-правової політики // Jurnalul Juridic National: teorie și practica. №4(44). 2020. – С. 99-103).*

Стосовно ефективності кримінально-правової політики трохи легше ніж з конкретною нормою, оскільки основним завданням її є розробка стратегії і тактики протидії злочинності кримінально-правовими засобами, то їх наявність вже достатня для певного рівня ефективності.

Як вказує П.Л. Фріс, кримінально-правова політика, як елемент правової політики держави в цілому, є базою для прийняття управлінських рішень в сфері охорони найважливіших для суспільства відносин благ та інтересів. Вирішення її завдань свідчить про високий рівень ефективності. Зрозуміло, що чим більшим є

рівень вирішення завдань, тим вищим є і ефективність кримінально-правової політики [6, с.312].

Ефективність кримінально-правової політики, в першу чергу, базується на ефективності кримінально-правового закону і залежить від ефективності кримінально-правових норм та інститутів. Однак розглядати ефективність кримінально-правової політики як просту суму ефективності окремих кримінально-правових норм та інститутів було б невірним. Вона визначається дією всього комплексу кримінально-правової охорони. Разом з цим на ефективність політики суттєво впливають і правозастосувальна практика і загальний рівень розвитку законодавства і рівень правосвідомості суспільства [6, с.313-314].

В цьому випадку показовим є виступ М.В. Карчевського на Львівському форумі кримінальної юстиції (вересень 2021), в якому він на прикладі показав, що однієї статистики, без врахування ситуації з діяльністю правоохоронних органів, недостатньо для висновку про ефективність протидії кримінальним правопорушенням певного виду (https://www.youtube.com/watch?v=I04OLn_HZ90&t=5708s див. з 1-30 – О.О.).

Зрозуміло, що завдання розробки стратегії і тактики протидії злочинності кримінально-правовими засобами кореспондується основна ціль кримінально-правової політики зниження рівня злочинності в країні. Проте, на певних етапах розвитку держави ця ціль може поділятися на складові і на певний період часу може визначатися ефективність кримінально-правової політики щодо цих складових, що залежать від напрямків політики.

Для визначення ефективності кримінально-правової політики вчені пропонують певні формули.

Наприклад, П.Л. Фріс пропонує для показника ефективності кримінально-правової політики використовувати наступну формулу: $E = \frac{P - \Pi}{B}$ де E – показник ефективності кримінально-правової політики; P – результат, який було досягнуто в наслідок її здійснення; Π – попередній стан, які підлягав зміні в наслідок реалізації кримінально-правової політики; B – витрати, на досягнення результату [6, с.324].

Питання ефективності кримінально-правової політики досліджувала також Н.А. Лопашенко, поєднуючи з ефективністю кримінального закону, вказуючи, що ефективність кримінального закону на пряму пов'язана з тими завданнями, які перед ними стоять. Якщо ці завдання виконуються, ефективність кримінального закону можна констатувати і навпаки. Кримінальна політика повинна ж опиратися на завдання кримінального права. Останні ж в певній його частині – але ніколи повністю – адаптуються до проведення в суспільстві кримінальної політики [4, с.472-473].

Зрозуміло, що ефективність кримінально-правової політики залежить від ефективності кримінального закону, який впливає через його якість на правотворчість як форму реалізації політики і через практичне застосування та таку її форму, як правозастосування.

Як вже було визначено вище ефективність кримінального законодавства впливає на ефективність реалізації кримінально-правової політики, тому встановлюючи другу, потрібно виходити з першого.

Як вказує Н.А. Лопашенко, ефективність кримінального закону складається з трьох обов'язкових компонентів:

- 1) кримінологічної і політичної обґрунтованості кримінально-правової норми;
- 2) якісного формулювання кримінально-правової норми;
- 3) властивості її застосування – реалізації на практиці [4, с.465].

Іншими словами, ефективність кримінального закону (ЕКЗ) – це ефективність криміналізації (в широкому розумінні, разом з пеналізацією) (ЕК), ефективність законотворчості (включаючи диференціацію відповідальності) (ЕЗ) і ефективність правозастосування (включаючи індивідуалізацію кримінальної відповідальності) (ЕП), разом взяті, що може бути виражено в наступній формулі:

$$ЕКЗ = ЕК + ЕЗ + ЕП.$$

Найвища ефективність кримінального закону, відповідно, є тоді, коли його норма була дійсно необхідна для кримінально-правового регулювання, сформульована бездоганно (без суперечностей між нею і окремими кримінально-правовими нормами і групами норм, при узгодженості з нормами інших галузей

права і законодавства, без дублювання інших норм і ін.), в тому числі, з точки зору законодавчої техніки, і застосовується на практиці без особливих труднощів – зрозуміла правозастосовачу і зручна в застосуванні. І навпаки, не можна чекати ніякої ефективності від кримінального закону, якщо поява кримінально-правової норми була обумовлена не об'єктивною необхідністю, а чийось приватними інтересами; якщо норма несе в собі конструктивні і редакційні недоліки, не узгоджена з іншими нормами, що породжує неподоланні труднощі на практиці її застосування, при чому труднощі обумовлені і тим, що норма фактично не потрібна і тим, що навіть при бажанні її не можна застосувати через внутрішні дефекти [4, с.466].

Крім того варто вказати і на своєчасність прийняття кримінально-правових заборон, а також на своєчасному скасуванні тих заборон, що вже пережили свою необхідність, це також впливає і на ефективність закону і ефективність політики.

На відміну від процесу криміналізації, де пріоритет в підготовці відповідних новацій і пропозицій, з нашої точки зору, належить кримінологам, питання декриміналізації в більшій мірі носить суто комплексний характер. Так, криміналісти в процесі розслідування і розкриття злочинів отримують повну і достовірну інформацію про реальну дійсність, ефективність і обґрунтованість конкретних статей Кримінального кодексу. Подібна інформація, безумовно, може бути отримана і процесі розгляду кримінальних справ, і в рамках адвокатської практики. Адвокати, вивчаючи кримінальні справи і вникаючи в сутність злочинних діянь, що вчиняються, як з об'єктивної, так і суб'єктивної сторони, постійно отримують цінну інформацію про конкретний злочин, особу злочинця, умови скоєння злочину, і відповідно, можуть з високим ступенем достовірності дати експертну оцінку ефективності і обґрунтованості тих чи інших складів, що містяться в Кодексі [3, с. 105].

Яким же чином вставити ефективність кримінального закону, починаючи з конкретної кримінально-правової заборони?

Карчевський М.В. та Арланова О.Д. з цього приводу зазначають: «кримінально-правове регулювання неефективне. Науковому дискурсу бракує раціональних аргументів для виправлення ситуації. Найбільш перспективний шлях розв'язання

проблеми – збір та аналіз даних, використання сучасних технологій для збору, класифікації, постійної актуалізації надвеликих обсягів інформації» [1, с. 199]. Напевне в недалекому майбутньому за допомогою великих обсягів інформації дійсно можна зробити висновок про ефективність чи неефективність конкретної норми і в другому випадку виправити ситуацію якомога оперативніше. Але завжди траплятимуться ситуації, які впливатимуть на тлумачення отриманих даних, як от та на яку вище вказував М.В. Карчевський.

Рощина І.О. вказує, що для того, щоб дати чітке визначення поняття «ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинам (тут і надалі вживається термін «злочин» - в сучасному розумінні ККУ «кримінальне правопорушення» – О.О.)», перш за все, необхідно розглянути складові елементи цієї ефективності. Визначення складових елементів ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинам є важливим фактором в її організації і здійсненні. В ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинам можна виділити декілька основних складових її елементів. Перш за все, слід відмітити, що законодавець, приймаючи ту чи іншу норму кримінального права, має на меті певну суспільно корисну мету – отримати максимально позитивні результати в регульованій нею сфері суспільних відносин і для цього споряджає її можливостями забезпечити досягнення наміченої мети. Якби не ця властивість, законодавство було б безцільним. Отже, ефективність норми кримінального права у запобіганні злочинам повинна визначатися тим, наскільки її застосування сприяє досягненню мети, яка поставлена перед правовим регулюванням відповідних суспільних відносин. Що ж стосується самої мети, то вона досягається тим, що не вчиняються злочини, за які ця норма встановлює відповідальність [5, с.97-98].

В цьому випадку також потрібно вивчати і майбутні можливості норми, що приймається, передбачати її охоронний вплив. А також зробити певне застереження, що зменшення кількості вчинених діянь також може свідчити про ефективність норми. Оскільки невчинення діянь, в певних випадках, може свідчити про необхідність декриміналізації.

Дослідниця також робить висновок, що до складових елементів ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинам слід віднести:

- 1) відображення в нормі волі народу та основних напрямів політики держави;
- 2) чітке визначення мети прийняття норми;
- 3) повноту відображення в нормі кримінального права особливостей злочинності сучасного періоду;
- 4) прогнозування — наскільки ефективною виявиться запропонована норма або норма, що проектується;
- 5) урахування при прийнятті норми економічних, політичних, ідеологічних та інших соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві;
- 6) відображення в нормі об'єктивних потреб і можливостей суспільства;
- 7) своєчасність і повноту застосування норми;
- 8) дотримання законності при застосуванні норми;
- 9) стан рецидивної злочинності;
- 10) порівняння результатів застосування норм з їх безпосередньою метою;
- 11) системний підхід до підвищення ефективності норм у запобіганні злочинам;
- 12) належну підготовку виконавців, які реалізують норму;
- 13) відповідність покарання суспільній небезпеці злочину;
- 14) аналіз правозастосовної діяльності у запобіганні злочинам;
- 15) урахування передбачуваних (планових) і фактично здійснених витрат пов'язаних із застосуванням норми;
- 16) дослідження норм кримінального права, які найкращим чином забезпечили охорону та розвиток суспільних відносин у нашій країні та використання методів їх регулювання, форм і рамок при прийнятті нових норм кримінального права;
- 17) передбачення в бюджеті країни на кожен рік відповідної статті витрат на це дослідження [5, с.101-102].

Таким чином визначаючи ефективність кримінально-правової політики та конкретної кримінально-правової норми потрібно враховувати ряд факторів, як от: зменшення рецидивної злочинності; співвідношення витрат і отриманого результату; своєчасність прийняття кримінально-правових заборон; прийняття кримінально-правових заборон на підставі ґрунтовних досліджень, а не

«політичної доцільності» чи прохання міжнародних донорів; можливість застосування норми з врахуванням супутніх факторів (просто незастосування норми протягом тривалого часу не свідчить про її неефективність, наприклад, геноцид, а часте застосування звільнення від кримінальної відповідальності за певні діяння може свідчити), а також звичайно потрібно враховувати діяльність правозастосовних органів і судів, оскільки саме від виконавців в першу чергу залежить ефективність норми.

А чи можна то все буде перевести в математичний алгоритм покаже час.

Список використаних джерел:

1. Карчевский М.В., Кудінов А.С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2016. № 4 (76). С. 101-114
2. В'юник М. В. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / М. В. В'юник, М. В. Карчевський, О. Д. Арланова ; упоряд. Ю. В. Баулін ; Коміс. з питань прав. реформи, Робоча група з розвитку кримін. права. – Харків : Право, 2020. – 212 с.
3. Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Криминология и проблемы декриминализации // Журнал российского права, 2005. - №4. – С. 103-107 ---- 119
4. Лопашенко Н. А. Уголовная политика / Н. А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.
5. Роцина І.О. Поняття і складові елементи ефективності норми кримінального права у запобіганні злочинам // Вісник Академії адвокатури України. число 3(19). 2010. – С. 97-103
6. Фріс Павло Львович. Кримінально-правова політика України : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 440 с.